

Upodobitev disocialnosti v romanu Zmaga Josepha Conrada

Kristijan Sirnik, dr. med., spec. psih., dipl. fil. (UN) in dipl. lit. komp. (UN);
Univerzitetna psihiatrična klinika Ljubljana, Ljubljana

Korespondenca:

e-naslov: kristijan.sirnik@psih-klinika.si

IZVLEČEK

Branje vrhunske literature, kjer so pogosto prikazani večplastni liki, lahko psihiatrom pomaga pri razumevanju in raziskovanju človeške duševnosti. Joseph Conrad je v romanu *Zmaga* slikovito prikazal več vidikov disocialne osebnostne motnje, ki v podobi glavni dveh antagonistov zaživi pred bralčevimi očmi. Disocialna osebnostna motnja je v psihiatričnih diagnostičnih kriterijih večinoma opisana po zunanjih znakih, kjer so vključeni predvsem različni vidiki zanemarjanja družbenih norm, medtem ko se psihoanalitična literatura osredotoča na notranje doživljanje tovrstnih posameznikov, ki ga zaznamuje predvsem zavestna usmerjenost v manipuliranje in izkoriščanje drugih ljudi ob odsotnosti občutkov krivde ali sramu. Glavna antagonista v romanu *Zmaga* utelešata in raznovrstno udejanjata številne vidike disocialne osebnostne motnje, ob tem pa so prikazane tudi posledice, ki jih utrpijo ljudje, ki pridejo z antagonistoma v stik.

Ključne besede: disocialnost, literatura, psihiatrija, interdisciplinarnost

UVOD

Psihijatrija in literatura sta si bili že od nekdaj blizu in se na določenih točkah pomembno prepletali. Tako je denimo Sigmund Freud svoje veliko odkritje razvojne dinamike malih dečkov imenoval ojdipski trikotnik in se neposredno navezal na Sofoklejevo dramo *Kralj Ojdip*, saj je v omenjeni tragediji našel literarno upodobitev svojih raziskovalnih dognanj. Branje literature lahko psihiatrom pomaga pri razumevanju in raziskovanju človeške duševnosti. Literarni liki, posebno tisti, ki jih najdemo v vrhunskih delih klasične in sodobne književnosti, so pogosto zapleteni, zagonetni, večplastni, zaradi česar so zanimivi za današnje in prihodnje rodove bralcev. Psihiatri lahko uporabimo svoje znanje za analizo in poglobljeno razumevanje protagonistov in antagonistov ter poskušamo prodreti do tistega, kar je vodilo njihove odločitve. V pričujočem prispevku bom poskusil prikazati mnogoplasten in na določenih mestih prototipski prikaz disocialne osebnostne motnje, kot ga je na primeru antagonistov v romanu *Zmaga* opisal Joseph Conrad.

O AVTORJU

Joseph Conrad, rojen Józef Teodor Konrad Korzeniowski leta 1857 v Ukrajini, je bil znan poljsko-britanski romanopisec. Njegov oče Apollo Nalęcz Korzeniowski je bil pesnik in poljski domoljub, ki je bil zaradi poskusa vstaje proti Rusiji (ki je takrat okupirala območje Ukrajine, ki si ga je sicer prisvojila Poljska), izgnan v severno Rusijo, ko je imel Joseph komaj 4 leta. Josephova mama je po štirih letih izgnanstva umrla zaradi tuberkuloze, štiri leta kasneje pa je zaradi tuberkuloze umrl še njegov oče, tako da je pri vsega 12-ih letih postal sirota. Zanj je kasneje skrbel stric, ki ga je vpisal v šolo, a je Josepha premamila sla po morju, tako da je leta 1874 odšel v Marseille in se kasneje pridružil francoski trgovski mornarici. Leta 1878 je poskušal samomor s strelom v prsi, domnevno zaradi finančnih dolgov, ki si jih je nakopal z igrami na srečo; tema samomora je kasneje odmevala v njegovih delih (1). Istega leta se je nato pridružil britanski trgovski mornarici, kjer je služboval kar 16 let; pomorske izkušnje so bile snov za številna literarna dela. Čeprav je pred 20-im letom znal le malo angleško, je postal eden najboljših angleških piscev. Njegovi najbolj znani

romani so *Almayerjeva neumnost* (1895), *Črnc iz Narcisa* (1897), *Lord Jim* (1900), *Nostramo* (1904), *Tajni agent* (1907) in *Pod zahodnimi očmi* (1911). Izdal je tudi sedem pripovednih zbirk; novela *Srce teme* (1902) je njegovo najbolj znano krajše delo in osnova za film Francisa Forda Coppole *Apokalipsa zdaj* (*Apocalypse Now*) (2).

Literarno-zgodovinsko lahko Josepha Conrada umestimo med (zgodnje) moderniste. V nasprotju z realisti ne uporablja vsevednega tretjeosebnega pripovedovalca, saj na mestih, kjer se odloča za uporabo tretjeosebnega pripovedovalca, na vso moč poudarja njegovo omejeno vednost. Poleg tega uporablja nelinearno pripovedno strukturo, kjer preskakuje med različnimi temami (npr. v romanu *Zmaga* ga iz glavne teme zanese v stransko zgodbo iz preteklosti, v kateri poda ključ za razumevanje protagonistovih odločitev) (3).

OBNOVA ZGODBE ROMANA ZMAGA

Glavni junak Axel Heyst živi odmaknjeno življenje na izmišljenem otoku Samburan, ki se nahaja nekje na Malajskem otočju, 300 milj od Indonezijskega mesta Surabaya. Svoje mame ni poznal, mladost je preživel z očetom filozofom, ki je "bil nesrečen na način, ki ostaja povprečnežem vekomaj skrit". Oče je sina navadil skrbno premišljati o vsem, predvsem pa se je od njega navzel obrambno naravnane nauka, "da se bo dal nositi v vseh pogledih in dobesedno, s telesom in duhom, kot odtrgan list, ki plove z lahnimi tokovi vetra pod nepremičnimi drevesi preko gozdne jase; prepustiti se, pluti, ne da bi se kdaj česar koli oprijel". Tako se je po očetovi smrti 15 let "potikal po svetu, vekomaj nespremenljivo vljuden in nedostopen, in v zameno na splošno veljal za 'čudnega tiča'". Pri 35-ih letih je Axel Heyst pohajkoval po Timorju in naletel na kapitana Morrisona, ki mu je grozila zaplenba ladje zaradi dolga do portugalskih oblasti. Heyst je iz sočutja do sočloveka v stiski znesek poravnal, Morrison pa mu je bil tako globoko hvaležen (in dejanje imel celo za božji čudež), da ga je vzel s seboj na potovanja in ga postavil za upravitelja kasneje ustanovljenega podjetja *Tropical Belt Coal Company*. Morrison se kasneje v Angliji prehladi in umre, podjetje propade, Heyst pa se odloči, da bo od takrat naprej živel skoraj sam na Samburanu (z njim je ostal le kitajski služabnik Wang). Med-

tem pa Schomberg, lastnik hotela v Sourabayi, na vse pretege lažno blati Heysta in širi laži, da je Heyst Morrisona ogoljufal za ogromne vsote denarja in ga nato poslal umreti domov v Anglijo. Prepričan je, da je Heyst prevarant, ki se skriva za galantnim vedenjem ter urejeno zunanostjo, medtem ko v resnici preži na druge, ki jih želi le izkoristiti (kar se kasneje izkaže za popolno projekcijo).

Heyst po osemnajstih mesecih samotnega bivanja na Samburanu zaradi poslovnih opravkov odide v Surubayo in se nastani v Schombergovem hotelu. V tem času pa je v hotelu tudi skupina potujočih glasbenic. Tam vidi mlado angleško dekle, ki jo očitno zlorablja žena vodje orkestra. V Heystu se vnovič vzbudi sočutje in se z njo spoprijatelji; ko spozna, da se ji Schomberg proti njeni volji perverzno vsiljuje, jo odpelje na svoj samotni otok Samburan.

Kasneje na prizorišče romana vstopita dva potepuha, glavna antagonista tega romana, in si v Schombergovem hotelu ustvarita sedež za svoje nelegalne dejavnosti, ki vključujejo igre na srečo. Vodja je "običajni g. Jones", njegov "tajnik" je Martin Ricardo, spremlja pa ju še služabnik in lovec na aligatorje Pedro, ki je bolj kot človeku podoben divji zver (opisan kot "neopredeljivo, kosmato bitje", ki ima nizko in ozko čelo, "divje poraščenih lic", "ploskega nosu s širokima, pavijanskima nosnicama" in čokate postave. Bolj kot jih Schomberg želi soočiti z neustreznostjo njihovega vedenja, bolj se polaščajo njegovega hotela. V želji, da bi se jih znebil, prične Schomberg Ricardu tveziti laži o domnevnem bogastvu, ki naj bi ga nakradel in na otoku Samburan nakopičil Heyst. Ricardo nasede prevari, zato skupaj z običajnim g. Jonesom in Pedrom odplujejo s čolnom proti Samburanu. V nadaljevanju zgodbe Ricardo in Schomberg naklepata, kako odkriti Heystovo skrivališče denarja in kako se ga znebiti (4). Rezultate tega poskusa pa si potencialni bralec lahko razjasni sam.

DISOCIALNA OZ. ANTISOCIALNA OSEBNOSTNA MOTNJA

V deseti izdaji *Mednarodne klasifikacije bolezni* (MKB-10) je diagnoza s šifro F60.2 imenovana disocialna osebnostna motnja. Opredeljena je kot osebnostna motnja, za katero je značilno neupo-

števanje družbenih obveznosti in popolna nezainteresiranost za čustva drugih, poleg tega je prisotna še nizka toleranca za frustracijo z nizkim pragom za izražanje agresije, nezmožnost doživljanja občutkov krivde in učenja iz neugodnih izkušenj ter nagnjenost k obtoževanju drugih ali racionalizacijam odklonskih vedenj (5).

V revidirani peti izdaji *Diagnostičnega in statističnega priročnika* (DSM-5-TR) (6) je navedeno, da je za antisocialno osebnostno motnjo značilen pervaziven vzorec nespoštovanja in kršenja pravic drugih, ki se kaže skozi nezmožnost prilagajanja družbenim normam, prevarantstvo (laganje, uporaba lažnih imen, goljufanje za lastno korist ali užitek), impulzivnost, razdražljivost in agresivnost, zanemarjanje varnosti, nezmožnost vztrajanja pri delu ali spoštovanju drugih obveznosti ter odsotnost obžalovanja (ki se kaže skozi brezbržnost ali racionalizacijo odklonskih vedenj).

Poudariti je potrebno, da navedeni klasifikaciji ne nudita izčrpne in vseobsegajočega opisa disocialne oz. antisocialne osebnostne motnje. So pa v besedilu DSM-5-TR opisane dodatne značilnosti omenjenih posameznikov, kjer vnovič poudarijo, da so le-ti brez empatije in nagnjeni k brezčutnosti, so cinični in zaničljivi do čustev, pravic in trpljenja drugih. Lahko imajo napihnjeno in arogantno samovrednotenje (npr. menijo, da je običajno delo pod njimi ali pa nimajo realističnih skrbi zaradi svojih trenutnih težav ali prihodnosti), imajo zelo močna in pretirana prepričanja, so pretirano zaverovani vase in v svoj prav ali domišljavi. Nekateri antisocialni posamezniki so lahko šarmantni, površinsko očarljivi, zgovorni in verbalno spretni (npr. uporabljajo strokovne izraze ali žargon, ki bi lahko navdušil nekoga, ki ni o temi ni dobro poučen). Dodajo še, da so pomanjkanje empatije, napihnjeno samovrednotenje in površinski šarm so značilnosti, ki so bile običajno vključene v klasične koncepte psihopatije in apovedujejo recidivizem v zaporih ali forenzičnih okoljih, medtem ko so kriminalna, prestopniška ali agresivna dejanja bolj verjetno nespecifična (6).

Diagnostični kriteriji iz DSM-5-TR, so bili deležni številnih kritik, saj je problematično da se osredotočajo predvsem na *vedenjske* indikatorje motnje, omalovažujejo pa *čustveno-interpersonalne dimenzije*, ki so nazorno opisane že v prelomnem

delu Harveya Cleckleya *Mask of Sanity (Maska Razsodnosti)* (7). Sledeč kriterijem DSM-5 se lahko vzpostavi lažno razumevanje psihopata kot evidentnega kriminalca, a je že Cleckley nanizal zanimive primere oseb z *disocialnimi potezami*, na primer poslovneža, svetovljana, znanstvenika, zdravnika in tudi psihiatra. Trdil je, da so se številni psihopati zmožni zamaskirati oziroma navzven kazati (vsaj določen čas) kot običajni posamezniki. Millon ugotavlja, da si veliko ljudi, ki lahko brezsravno manipulirajo in izkoriščajo druge, a niso (pretirano) fizično kruti, naredi kariero na poslovnem področju, v vojski ali v politiki. Zmorejo namreč mojstrsko obračati pomene objektivni dogodkov z minimalizacijo negativnih in poudarjanjem pozitivnih vidikov, preusmerjajo pozornost na olajševalne okoliščine in zavesto izpustijo (zamolčijo) ključne podatke in motive svojih dejanj (8). McWilliamsova namesto termina disocialne poteze uporablja pojem *psihopatske orientacije*, ki se kaže v surovi brezbržnosti do drugih, kar jim omogoča večjo uspešnost v primerjavi s posamezniki, ki so lahko lojalni in obzirni (9); naša tekmovalno naravnana družba namreč nagraduje in občuduje osebe, ki so pripravljene prikrojiti pravila, če jih to vodi do uspeha (8).

Zaradi nestrinjanja z opredelitvijo antisocialne osebnostne motnje po vedenjskih znakih v DSM-5, Nancy McWilliams v svojem delu uporablja pojem *psihopatske osebnosti*, saj se trudi raziskovati subjektivno doživljanje in notranjo dinamiko teh oseb (9). Jedrni moment psihopatije predstavlja *izkoriščevalska usmerjenost*, ki se kaže v tem, da so posameznikove misli zaposlene s tem, kako naj drugega zavestno zmanipulira. Psihopatski posamezniki se o čustvih ne učijo skozi odnose, prav tako o čustvih govorijo predvsem z namenom manipulacije z drugimi, ne pa z namenom razkrivanja lastnih notranjih stanj. Imajo višji prag vznemirjenja, kar se kaže tudi v občutkih praznine na eni strani ter v iskanju vznemirjenja ob zelo intenzivnih dražljajih (npr. odklonskih vedenjih) na drugi strani. Ker ne znajo obvladovati lastnih čustev in jih kontrolirano izražati, se zatekajo k dejanjem. Namesto rafiniranega spektra različnih čustev jih navadno ženeta le slepi bes ali manični zanos (9). Velja poudariti, da je prototip psihopata posameznik, ki ni le *antisocialen* (ima zgodnje vedenjske težave, multiple kratke proke,

obsežno kriminalno preteklost, parazitski življenjski stil, je spolno promiskuiteten), ampak tudi *narcisističen* (egocentričen, grandiozen, ne prenaša dolgčasa, ima manko empatije, je manipulativen in ne občuti obžalovanja ali sramu) (10).

Disocialno motene osebe lahko vzbudijo številne intenzivne kontrantransferne odzive, ki so lahko konkordantni (istovrstni) ali komplementarni (nasprotni) v oziru na čustvovanje disocialno motene osebe. Na psihopatovo jezo se lahko odzovemo z jezo (*konkordantno*), kar lahko vodi tudi v sovražstvo in željo po uničenju psihopata, ali pa s strahom (*komplementarno*), kar lahko vodi v izogibanje (npr. izogibanje pravim razlogom za določena dejanja, lahko v smislu prikrievanja razlogov za spremembo terapije) ali kontrafobično v zaničanje nevarnosti. Pogosto lahko občutimo izgubo občutka osebne svobode (tj. kot bi bil pod psihopatovim vplivom), se čutimo devalviranega in zmanjšanega občutja samozavesti. Lahko pride do popolnega terapevtskega nihilizma ali po drugi strani do iluzorne terapevtske alianse. Ljudje so nad njimi lahko tudi fascinirani in jim pripisujejo psihološko kompleksnost, kakršne ti posamezniki nimajo (11,12). Marsikaj od tega lahko opazimo tudi v popularni kulturi, na primer številni novinarji, tuji in domači, lahko del svoje poklicne kariere namenijo intervjuvanju najbolj nevarnih zapornikov (v ZDA na smrt obsojenih ali pri nas tistih, ki prestajajo daljše zaporne kazni zaradi hudi kaznivih dejanj), kar očitno kaže najmanj na njihovo fascinacijo nad omenjeno temo.

Ob koncu tega poglavja je potrebno dodati, da ob vsakem nemoralnem vedenju še ne moremo govoriti o disocialni osebnostni motenosti. Otto Kernberg trdi, da je tudi *antisocialno vedenje prisotno na spektru*, da se torej pojavlja pri zelo raznolikih diagnozah in sega od psevdopsihopatske shizofrenije, antisocialne osebnostne motnje, malignega narcisizma, narcisistične osebnosti z disocialnimi potezami, mejne osebnostne organizacije z antisocialnimi potezami, nevrotične osebnostne organizacije z antisocialnimi potezami, antisocialnega vedenja pri adolescentih s prilagoditveno motnjo, disocialnega sindroma pa vse od antisocialnega vedenja v odsotnosti jasne psihopatologije (13).

LIK OBIČAJNEGA GOSPODA JONESA

Prvič se pojavi v drugem delu romana, ko s poštno ladjo pripotuje v Sourobayo. Opisan je kot "nekakšen potepuh, prav kakor je bil Heyst, le da ni popotoval sam in je bil tudi sicer čisto drugačen človek", poleg tega pa je imel hud strah pred ženskami. Schomberg ga je zaznal kot "teman pogled, ki je iz udrtih oči srepro padal nanj". Bil je gladko obrit, čednega, a shujšanega obraza, podolgovatega in gibčnega telesa. Takoj po prihodu v Sourobayo se je nastanil v hotelu pri Schombergu, saj je slišal, da je ta že v Bankgogu imel svoj lokal, kjer je prirejal zabave ter se takoj pozanimal, ali se ob večerih pri njemu zbira dosti ljudi; to seveda ni bilo naključno, ampak je kar takoj preveril, ali je ta hotel ustrezen teren za njegove namere (tj. igre na srečo s kartami). O svojem imenu se je Schombergu odkrito zlagal, na vprašanje je namreč odgovoril: "Kako se imenujem? Ah, čisto navadno, mr. Jones - kar tako me zapišite - nevezan, svoboden človek". O poklicu si je dal zapisati "turist" in takoj v odrezavem in zaničljivem tonu dodal, da so ga imenovali že kaj hujšega in - kot da bi spontano želel to razjasniti - nadaljeval pripoved: "Naj vam povem, kako sem ubil njegovega (Pedrovega, op. KS) brata v divjini Kolumbije? No, mogoče ob kakšni drugi priložnosti - zgodba je precej dolga. Žal mi je samo, da nisem, ubil tudi njega. Takrat bi to lahko storil brez kakšnih dodatnih težav; zdaj pa je za to prepozno" (4).

Že iz uvodnih opisov nam je jasno, da imamo opravka s posameznikom, ki brez posebnega vznemirjenja laže in se predstavlja z očitno lažnim imenom, ne čuti empatije in hladnokrvno govori o umoru. Obremenjen je z lastno vrednostjo in tem, kako ga dojemajo drugi, saj nameni veliko pozornost oznakam, ki so mu jih ljudje v preteklosti dajali (očitna narcisistična komponenta). Omenjeni "teman pogled" je prav tako pogosto opisan v literaturi o disocialnosti. Meloy opisuje njihove mrzle in neusmiljene oči, ki delujejo na drugega tako, kot da bi ga nagovarjale, da jih ima v pesti. Za njimi ni mogoče najti nobenih čustev (11).

Po treh tednih bivanja v hotelu je Schomberg ugotovil, da se mora gospoda Jonesa in Richarda nekako znebiti, saj da tako ne more iti več naprej. V izbruhu jeze pred ženo je gospoda Jonesa opisal

kot nesramnega, nadutega, gospodovalnega kvar-topirskega goljufa. Ko je kasneje situacijo dobro premislil, je ugotovil, da sta Jones in Richardo "par poklicnih zločincev". Čeprav je bil Schomberg mojster v vodenju gostinskih poslov, sta se slednja postopoma polastila njegovega hotela. Ko se je z njima soočil, se je stanje samo še poslabšalo; ko ju je denimo povprašal o tem, kako dolgo bosta ostala, je gospod Jones le lenobno vprašal: "Vam mogoče ni do tega, da bi imeli čim več gostov v hiši? (...) Človek bi mislil, da bo lastnik hotela tega samo vesel". Ker se Schomberg ni dal, mu je preteče svetoval, da naj nikar ne bo negotoljuben, saj je to za hotelirja huda poklicna napaka, ob tem pa nepremično zrl vanj in z odmaknjenim glasom nadaljeval, da glede tega ne more nič storiti, "tukaj sva in tu bova ostala", saj bi mu, v primeru, da bi ju vrgel ven, škodovala. Vse te izjave je podkrepila Jonesova "pošastna moč pogleda" brez kakšnega posebnega izraza. Da bi razblinili vse dvome in razkrojili še zadnje vlakno potencialnega odpora v Schombergu, je Jones zastavil še retorično vprašanja, da "verjetno ne misli, da ima opraviti z navadnimi ljudmi". Od bolj abstraktne grožnje je hitro nadaljeval h konkretni in dodal, da Richardo zdaj morda sedi mirno in nenapadalno, a da ne bi imel pomisleka zanetiti požara v hotelu. Zadnje trditev je podkrepil z namigovanjem na pretekla zločinska dejanja, češ da sta nekoč z Ricardom dva dni v šahu držala celo mesto, nato pa s plenom zbežala. Ker se je Schomberg še vedno poskušal upirati tem namigovanjem, mu je Jones odgovoril, "da se pač zanaša samo nase, ko da je svet še vedno ena sama, mogočna divja džungla, v kateri ne veljajo nobeni zakoni". Schomberg se je odzval čustveno, da je njegov posel težak in češ da mu je vseeno ali vse požgeta, saj da je najbolj obupan človek na svetu. Jones mu je hladno odvrnil, da je njegov posel v resnici še kar znosen in da je - v nasprotju z njima z Ricardom - povsem krotek ter da ne razume, zakaj je tako neprijazen do njiju; če je že tako obupan, naj jima izroči še ključ od glasbene dvorane, da si bodo v njej lahko v miru privoščili kakšno igro, za kar bi potrebovali le kak ducat sveč za razsvetljavo, sam pa bo imel od tega tudi korist, saj bo lahko prodal veliko pijače. Vse to je Jones povedal z mirno grozečim prizvokom v glasu, kot da imajo zanj običajne, vsakdanje besede nekakšen

drugačen, smrtonosen pomen in s pogledom, za katerim so se skrivale še kakšne hujše strahote kot umori. Rezultat tega pogovora je bil torej ravno nasproten od Schombergovih pričakovanj - namesto, da bi ju nekako pregnal, sta Jones in Ricardo razgovor izkoristila in se še bolj temeljito (ter odkrito) polastila njegovega hotela; rezultat tega je bil, da se "kdaj pa kdaj ni mogel upreti misli, da se mu o vsem skupaj samo sanja" (4).

Zgoraj je nazorno opisan *modus operandi* disocialno motenih posameznikov - sprva so lahko relativno urejeni, na videz ne pretirano drugačni od povprečnega človeka, a imajo ves čas pred seboj svoj cilj, skladno s katerim izvajajo določene manipulacije. Mr. Jones se je več kot očitno na parazitski način polastil hotela g. Schomberga, počasi in po korakih, tako da se je z žrtvijo zgodilo kot s pregovorno kuhano žabo, ki se situacije zave, ko je že prepozno.

Prikazano je tudi, kako je direktna konfrontacija Schomberga naredila še bolj nemočnega. Jones je Schombergovo vprašanje o nameravanem času trajanja njegovega bivanja namenoma razumel napačno, saj je slednji impliciral, da prvi tu biva že predolgo. Namesto tega je posregel s protinapadom, kjer je izrekel nekaj, kar bi v običajnem smislu bilo resnično (to, da želi hotelir imeti čim bolj polno zaseden hotel), a ob tem namenoma spregledal dejstvo, da sam ni običajen gost. Odrekanje gostoljubnosti razume kot hotelirjevo "poklicno napako" (kar je vnovično izkrivljanje dejstev), ki bi ga lahko drago stala.

Jones je verbalno spreten pri niansiranju groženj, ki nihajo od namigov, nejasnih namigovanj na pretekla nasilna dejanja do dejanskih raznolikih groženj z nasiljem v primeru neizpolnitve njegovih zahtev. Agresivno reagiranje ob neizpolnitvi zahtev je tudi ena od značilnosti disocialno osebnostno motenih posameznikov, ki tudi nemudoma zaznajo že najmanjšo šibkost nasprotnika in ga ravno tam napadejo (v primeru Schomberga je to njegovo samoveličje). Napad se zgodi tako na nivoju izrečenih besed kot tudi na nivoju neverbalne komunikacije; ravno ta sinergija je presunljivo srhljiva, saj je prav neverbalna komunikacija tista, ki še podkrepi pomen izrečenih besed. Ko Schomberg skuša apelirati na njuna čustva in prične govoriti, kako mu je težko (in jima želi povedati zgodbo o tem, kako je Heyst odpeljal

dekle na svoj otok), ga g. Jones "s svojim najbolj brezčutnim, mrtvaškim glasom" prekine in pove, da ga njegove težave prav nič ne zanimajo (4).

O Jonesu izvemo tudi to, da se ponoči, med razkazovanjem svojih kvartopitskih veščin, vede povsem drugače in postane bolj priljuden. Nasploh lahko hitro menja razpoloženje in vedenje, "zdaj je priljuden in domač, da bi človek mislil, da mu bo jedel z roke, ob drugih priložnostih pa te zavrne, ostro ko sam hudič - ampak zmeraj lepo potihem in hladnokrvno". Tudi ko nekoga ubije, to stori mirno, brez kompliciranja ali zmede, isti večer pa lahko v miru in popolnoma neprizadeto kadi, kot "da je v vagonu prvega razreda" in daje vtis, kot da je na nedavni umor že pozabil (4).

Jones torej po eni strani ne zmore v resnici obvladovati svojih čustev, kvečjemu jih bolj ali manj uspešno prikriva. V vedenju je izrazito manipulantski, zato lahko niha med osladnostjo in morilsko slo, pri čemer nasilja nad drugimi ljudmi niti najmanj ne obžaluje. Po Ricardovih besedah je Jones nekdo, ki je gentleman, kar se kaže v tem, da se večino časa lahko relativno dobro obvladuje. Ko ga je Ricardo denimo vprašal, zakaj kapitana ladje nista ubila, saj mu je očitno vseeno, ali je na svetu en človek več ali manj, je odgovoril, da gre za pravilno postopanje, poleg tega pa se je dobro izogniti nepotrebni trošenju moči (4).

LIK MARTINA RICHARDA

"Tajnik" gospoda Jonesa, Martin Ricardo, prav tako potuje pod lažnim imenom. Je mišičast, "majhne postave, bleščečih se in mežikajočih oči, hripavega glasu in okroglega, brezbarvnega, kozavega obraza" s tankimi brčicami. Potem ko sta se z g. Jonesom že polastila hotela, se je Ricardo kasneje še sam ob drugi priložnosti pogovoril z Schombergom. Pričakal ga je v sobi za biljard, kjer je vadil trike s kartami. Ricardo se je razgovorili o svoji mladosti in povedal, da je že kot deček šel na morje za vajenca, kasneje pa je napredoval na položaj častnika. Prav na ladji je tudi spoznal g. Jonesa, katerega je takoj prepoznal kot "pravega gentlemana", ki ga je že ob prihodu na barko tako pogledal, kot bi se ga globoko v notranjosti dotaknil in ga imel takoj "preštudirane" - šlo je za to, da sta se Ricardo in Jones takoj prepoznala, kot se pogosto zgodi med posamezniki

z istovrstno osebnostno strukturo. Nato sta tudi skupaj ukradla denar drugih potnikov na ladji, pri čemer je le malo manjkalo, da Ricardo ne bi ubil kapitana (4). Opisovanja preteklost ne smemo razumeti kot poskus deljenja in navezovanja stikov, ampak gre za instrumentalno vedenje z jasno določenim ciljem zastrahovanja hotelirja.

Ricardu ni mar za družbene norme in ne vidi nobenega smisla v vztrajanju pri delu, saj trdi, da naj vrag pocitra plačo, "pa naj že bo dobra ali slaba", saj si želi živeti življenje potepuha-razbojnika. To racionalizira s tem, da ti delodajalci "dajo plačo, kot bi psu vrgli kost, pa še pričakujejo, da jim bo človek za to hvaležen", kar je zanj še hujše kot suženjstvo, saj da od sužnja ne pričakujemo hvaležnosti. Pravzaprav redno delo primerja s prostitucijo, saj "če prodajate svoje delo - kaj je to drugega kot prodajanje samega sebe". Ricardo si svojo pot izbira sam oziroma nam vsaj to želi sporočiti.

Za druge ljudi oziroma njihovo bolečino mu ni mar, kar hotelirju tudi pove: "Tako ali drugače mi je prav toliko do vas kot do tiste muhe tamle. Nič več ne manj. Lahko vas zmečkam ali pa pustim pri miru. Popolnoma vseeno mi je". Za svoja dejanja se ne čuti niti malo krivega, saj to opraviči s tem, da je pač "takšne vrste človek". V nasilništvu uživa in je pogosto nasilen predvsem zato, ker si tega pač želi: "Tule nič hudega sluteči sedite meni nasproti, pa lahko nevede zinete kaj, kar bi se meni ne zdelo zdravo - in bi vas pihnil. Ne, ker bi vas sovražil. Sploh ničesar ne čutim do vas". Ricardo tudi mojstrsko prehaja med splošno samohvalo in neposrednimi grožnjami: "Deležen sem bi takšnega šolanja, da mi z obraza zlepa ne bi mogli razbrati, če bi vam nameraval že čez minuto preparati vamp - kar bi seveda lahko storil prej ko v sekundi. Tu pod hlačnico imam namreč ravno pravšnji nož".

Ne le, da Ricardo nima sočutja, ob človeškem trpljenju naravnost uživa. Ko je imel v ujetništvu Pedra, zvezanega za deblo, je z enim gibom od zadaj prerezal vezi in Pedro, ki je mislil, da ga bo zabodel v hrbet, se je prekotalil po tleh in začel brcati z zvezanimi nogami. Ta prizor je Ricarda tako zabaval, da ga je bilo skoraj konec od smeha. "Saj sploh ne vem, kaj je bilo pri vsej stvari tako smešnega, ampak kar tulil sem od krohotanja" (4).

Njegova nestanovitnost je izražena tudi v obliki puhličastega prepričanja o domnevni splošni negotovosti življenja, ki služi tudi kot racionalizacija za njegova vedenja: "Igra na srečo je nekaj naravnega. Je življenje sploh kaj drugega? Nikoli ne vemo vnaprej, kaj se bo zgodilo. Najhujše pa je to, da nikoli natančno ne vemo niti tega, kakšne karte držimo sami v rokah. In kaj je adut?" Na Schombergov odgovor, da se že 20 let ni pritaknil kart, Ricardo odvrne s še eno racionalizacijo: "Ko bi se preživljali s tem, bi ne bili nič na slabšem, kot ste zdaj, ko prodajate ljudem pijačo - to plehko, pokozlano pivo in žgane pijače, same ostudne strupe, ob katerih bi še star kozel ponorel, ko bi mu jih vlili v golt" (4). S tem omalovažuje kriminalno dejanje kraje denarja (preko nastavljenih iger na srečo), saj ga primerja z legalno dejavnostjo prodaje alkohola, pri čemer zelo poudarja škodljivost slednjega.

RAZLIČNI OD TENKI DISOCIALNOSTI

Če je bralec tega članka prepoznal, da sta Jones in Ricardo dve strani istega kovanca, se njegova ugotovitev ujema s hotelirjevo. "Schombergu je preblislila možgane misel, da se tadva možaka pri vsej svoji neznanski različnosti zares imenitno ujemata, da gre za dvoje enakih duš v različnih preoblekah" (4). V določeni meri se zdi, da oba predstavljata vsak svoj pol antisocialnega vedenja. Antisocialno vedenje se lahko deli na *pasivno-parazitsko* (ki vključuje kraje, laganje, neodgovorno vedenje z denarjem, izkoriščanje drugih) ali *agresivno* (ki vključuje uničevanje predmetov, fizično agresijo, oborožene rope, sadistično spolno vedenje, umore) (13); Jones izkazuje predvsem prvega, Richardo pa slednjega (čeprav se pri obeh obe dimenziji prepletata). Pri gospodu Jonesu je zgodba še bolj zapletena. Številni literarni kritiki so opozarjali, da lahko njegov lik razumemo tudi kot utelešenje zla oziroma hudiča (14).

ZAKLJUČEK

Disocialnost nosi številne podobe, ki se lahko v nekaterih kažejo bolj ali manj odkrito. V mnogih primerih nas lahko disocialno moteni posamezniki preslepijo, če namenoma prikazujejo predvsem izrazito pozitivne dele sebe, medtem ko - bolj ali manj na skrivaj - proti nam že kujejo zaroto. Ko posumijo, da smo jim na sledi, navadno pričnejo

s spretnim niansiranjem groženj, s čimer na opozorijo na morebitne posledice, če ne bomo voljno sodelovali v njihovih naklepih. Če se kdo ob bralev ob še ne počuti dovolj slabo, mu gospod Jones za zaključek sporoča: “Krotki ste se že rodili - kot večina ljudi na svetu”, a “svet je “še vedno ena sama, mogočna divja džungla, v kateri ne veljajo nobeni zakoni”.

IZJAVA O NAVZKRIŽJU INTERESOV

Avtor nima navzkrižja interesov.

VIRI

1. Cox CB. Joseph Conrad and the question of suicide. *Bull John Rylands Libr.* 1972 Sep 1;55(1):285-99.
2. Joseph Conrad | Biography, Books, Short Stories, & Facts | Britannica [Internet]. [cited 2023 Apr 4]. Available from: <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Conrad>
3. Graham K. Conrad and Modernism. In: Stape JH, editor. *The Cambridge Companion to Joseph Conrad* [Internet]. Cambridge: Cambridge University Press; 1996. p. 203-22. (Cambridge Companions to Literature). Available from: <https://www.cambridge.org/core/product/AF3999ABEE7FCE855FE691FBDEEFEBFA>
4. Conrad J. *Zmaga: roman*. Murska Sobota: Pomurska založba; 1986. 397 p.
5. Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene, Avstralska modifikacija (MKB-10 AM). Pregledni seznam bolezni. NIJZ;
6. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5-TR)*. Fifth edition, text revision. Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing; 2022.
7. Cleckley HM. *The mask of sanity: an attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality*. 5th ed. St. Louis: Mosby St. Louis; 1976.
8. Millon T. *Personality disorders in modern life*. 2nd ed. Hoboken, N.J.: Wiley Hoboken, N.J.; 2004.
9. McWilliams N. *Psihoanalitična diagnostika: razumevanje osebnostne zgradbe skozi klinični proces*. 1. natis. Ljubljana: UMco Ljubljana; 2017. (Zbirka Preobrazba).
10. Hare RD. *Without conscience: the disturbing world of the psychopaths among us*. London: Guilford Press London; 1999.
11. Meloy JR. *The psychopathic mind: origin, dynamics, and treatment*. Lanham: Rowman & Littlefield Lanham; 1992.
12. Meloy JR, Yakeley J. *Antisocial personality disorder*. In: *Gabbard's treatments of psychiatric disorders*, 5th ed. Arlington, VA, US: American Psychiatric Publishing, Inc.; 2014. p. 1015-34.
13. Kernberg OF. *Treatment of severe personality disorders: resolution of aggression and recovery of eroticism*. Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing Washington, DC; 2018.
14. Gross SL. *The Devil in Samburan: Jones and Ricardo in Victory*. *Ninet-Century Fict.* 1961 Jun 1;16(1):81-5.